

8) ציון מקור ברכת אלה

רכב

הידושי הריטב"א

רכב

לפניהם אתו מהאי סברא, ואפילו שבעת המינים, דק"ו דלעיל ליתיה כדכתיב, אם כן כל ברכת פירות לפניהם מדרבנן⁵⁴.
 אלא אמר רבא ולך אצל חפץ מטיקא וכו'. וה"ה⁵⁵ שאפילו לא ידע אלא ברכת שהכל יצא בה ידי מעילה, דתנן⁵⁶ על כולם שאמי שהכל יצא, אלא דלכתחילה צריך ללמד כל הברכות, כגו שיברך ברכה הראויה לכל דבר ודבר.

כפי מי שמתו"י מה לאחריו שכן נהנה. אלא דהאי סוגיא לא קיימא, דהא אסיקנא דסברא הוא, וכיון דלא קאי לא דייק עלה⁴⁰.
 דיליף מוכרם וכו'. וה"ה דהמ"ל דיליף משבעת המינים כדלקמן, ולא היה צריך כל הגי מילי, אלא משום יגדיל תורה ויאדיר.

[לה, ב] מאי חבר הוא לאיש משחית. פ"י דאי כפשיטה מאי קאמר, פשיטא דמאן דעבר עבירה חבר הוא למאן דעבר עבירה, אלא ודאי לאיש מסוים קאמר.
 ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום. כלומר בשלימות, מלאכתן עושין ע"י עצמן דכתיב ואספת דגנך⁵⁷. ואע"ג דלעיל מהאי קרא כתיב והי' אם שמוע תשמעו בראש הפרשה, אם שמוע תשמעו קאי אונתתי מסר ארצכם בעתה, אבל ואספת דגנך מכל מקום כיון שישמעו כלל⁵⁸ מדלא כתיב ואספת דגנך ע"י אחרים. דרך טרנסמון. פ"י טרק שער, סמוך בית⁵⁹.
 דאמר ר' ינאי אין השכל מתחייב במעשר עד שיראה פני הכות. פ"י מדאורייתא קאמר אבל מדרבנן אפי' ר' ינאי מודה דחצר קובעת⁶⁰, ודיני תבואה עד שלא הביאה שלישי אינה בתורת מעשר עד שישלש כדשאים, משהביאה שלישי הרי היא בתורת מעשר, ושעה זו נקראת עונתה למעשר⁶¹. ופירות ג"כ יש להם עונה למעשר כל אחד לפי ענינו, כדאיחא במעשר⁶².
 ואחר עונה זו אם דש אותה וברר אותה ממוץ שלה ועשה ממנה כרי, והחליק פניה ברכת,

ואתי נמי זית דאית בה צד מוכח. וא"ת ולמה לי לאתווי זית במה הצד, והלא מזי מינים הוא. י"ל דאיצטרך דה"א דכיון דכתיב זית שמן, שמא לא אמר אלא על השמן, כאלו אמר שמן זית, אבל זית עצמה דאינו נאכל אלא כבוש או מליח לא יהיה טעון ברכה קמ"ל⁴⁶.
 ולמאן דתני נטע רבעי הא תינה כל מידי דבר⁴⁷ נטיעה וכו'. יכול היה להקשות ולמאן דתני נטע רבעי וכל מידי טעון חלול, ואייתר ליה חד הלילול לברכה מאי טעמא מוקמנן קרא לברכה לפני טפי מלאחריו⁴⁸. ואיפשר דמשום טעמא⁴⁹ דלעיל דכשהוא רעב לא כש"כ למימרא דלפניו עדיף, אע"ג דהוא ק"ו פריכא. וכולה סוגיין אולא בהכי דלא דייק, משום דמיסתייה בפירכי אחריו.
 ודבר שאין גידולו מן הקרקע⁵⁰ כגון בשר ודגים וביצים וכו'. פ"י ודאי בשר ודגים גידולי קרקע מיקרו, כדאמר בבבא קמא⁵¹ ונתת הכסף בכל אשר תאוו נפשך בבקר ובצאן ביון ובשכר מה הפרט מפורש פרי מפרי וגדולי קרקע, אבל ודאי לענין גידולי קרקע המיוחדין לאו גידולי קרקע מיקרו⁵².

אלא סברא הוא אסור לאדם⁵³ שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה. פ"י, משום דכתיב ליי' הארץ ומלואה, כדלקמן, והיאך יטול אדם מה שאינו שלו ולא יטול ממנו רשות. וכולהו ברכות

ר"י"ה. 53 לפנינו : לו לאדם. 54 וברשב"א כתב ששאר מינים סברא הוא לברך אחריהם. 55 כ"ה בתר"י ד"ה מאי תקנתיה. 56 לקמן מ, ב. 56 א56 וכ"כ בתר"ה כאן דאינם צדיקים גמורים ובתוס' ר"י"ח הוסיף דהא רישא דקראי כתיבי והיה אם שמוע וע"י רבנו בסמוך. 57 כלומר שישמעו מעט ולא בשלימות. 57 א57 בתוס' ר"י"ח כתב : פ"י דרך שער וטרק לשון סגירה כמו טרוקי גלי להלן כה, ב. ובערוך צ' טרנסמון הובא שם ובתוס' גיטין פא, א. וע"י ריטב"א בגיטין שם (עמ' שמא). וכונת רבנו כנראה דהיינו בית שער. וע"י צ"ח. 58 כ"כ רש"י לפנינו ותוס' כאן וב"מ פח, א ובראשונים. 58 א58 ע"י מעשרות פ"א מ"ג, ר"ה יב, ב. 59 ע"י ע"י דק"ס.

כ"י"מ. 44 כא, א. 45 ברשב"א כתב כן אקושיית תוס' ד"ה לפניו דאי ק"ו הוא א"כ תהא ברכה דלפניו מן התורה. 46 לעיל גבי כרם כתב רבנו דאי הוי כתיב כרם גרידא הו"א דוקא ענבים ולא יין והכא גבי זית כתב איפכא והיינו משום דכתיב הכא בהדיא זית שמן, מיהו הרשב"א ת"י התם לגבי ענבים איפכא דה"א יין ולא ענבים ע"ש. 47 כן ג"י רש"י וע"י תוס' ד"ה דבר ובתו' ר"י"ח כתב על ג"י רש"י שמצא שחור בו, ואינו מובן [שחור שכבר תמה בדק"ס על כך, ובכת"י של תוס' ר"י"ח חסר כל זה]. 48 ע"י לעיל בהערה 15 שהסברנו קושיא זו. 49 מכאן עד דף לט, א חסר בכ"י אויסקפירד והשלמנו ע"פ כ"י ניו יורק והנדפס. 50 כג"י כ"י"מ, ע"י דק"ס. 51 סג, א. 52 כ"ה בתוס'

הלכות ברכות

שיב

שיצילם השם מדי תקופות כי ידעו ידענו כי כל דברי חכמים אמת כאשר הם במשמעב או יש להם סוד סתום כאשר רמותי מקצת סודם בספר הישר שהוא פי' התורה עד כאן דבריו:

הלכות ברכות

חייב כל איש ישראל לברך את הבורא ולהודות לו על כל מה שברא בעולמו על כל דבר ודבר ברכתו הראויה לו בזמנים שקבעו להם רז"ל כי כל מה שברא לא בראו אלא לכבודו לצורך האדם ותועלתו שנאמר (תה' ח. ז) תמשילתו במעשי ידיך כל שמה תחת רגליו. ודרשו רז"ל (שם סח. כ) ברוך ה' יום יום יעמוס לנו וכי ביום מברכין אותו ולא בלילה אלא כל יום יום תן לו מעין ברכותיו. וגרסינן בריש פרק כיצד מברכין (לה א) ת"ר אסור ליהנות מן העולם הזה בלא ברכה וכל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה פ"י ברכה המיוחדת לאותו דבר מעל. פ"י כאלו נהנה מקדשי שמים. מאי תקנתיה אמר רבא ילך אצל חכם מציקרא וילמדנו ברכות כדי שלא יבא לידי מעילה. עוד גרסינן התם אמר רב יהודה אמר שמואל כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה כאלו נהנה מקדשי שמים שנאמר לה' הארץ ומלואה. רבי לוי רמי כתיב (תה' כד. א) לה' הארץ ומלואה וכתיב השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם לא קשיא כאן קודם ברכה כאן לאחר ברכה. והברכות הם נחלקים לארבע חלקים. ברכות התפלות וברכות המצות וברכות הנהנין וברכות השבח וההודאה. ברכות התפלות וברכות המצות שיש להם זמן קבוע בשנה כבר כתבנום במקומם. וברכות הנהנין וברכות השבח וההודאה וברכות המצות שאין להם זמן קבוע אלא הם דרך מקרה כברכת מילה ונישואין ראיתי לחלקם לתשעה שערים:

השער הראשון לבאר ברכת הלחם וזמון וברכת המזון:

השער השני לבאר הדברים שמברכין עליהן בורא מיני מאנות:

השער השלישי לבאר הדברים שמברכין עליהן שהכל:

השער הרביעי לבאר הדברים שמברכין עליהן בורא פרי האדמה:

השער החמישי לבאר הדברים שמברכין עליהן בורא פרי הגפן:

השער השישי לבאר הדברים הבאין בתוך הסעודה מהמת הסעודה ושלא מחמת הסעודה והבאים לאחר הסעודה:

השער התשיעי לבאר המצות שאין להם זמן קבוע בשנה:

השער השמיני לבאר הברכות שמברכין על הראייה והשמע וכיוצא בהם מברכות השבח וההודאה:

השער התשיעי לבאר ברכות המצות שאין להם זמן קבוע בשנה:

השער הראשון

לבאר ברכת הלחם וזמון וברכת המזון:

ראיתי להקדים מברכות המאכלים ברכת הלחם לפי שהוא האוכל התדיר על דרך תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם וגם הוא מבהר המאכלים שבו קיום מין האדם

יחיותם. דע נ
ילבסוף ג' בר
חמשת המינין
לחם לחם ממ
(במדב' א. יט
תאכל עליו מצ
ודותן שאין בא
חלה (ה"א) רב
כה) ושם חטה
שועל. ולמה נ
ובסמת אלו הנ
המינין בלבד ונ
ולאחר שדשים
ועוסיין אותם ע
זנים וסעדיין:
שבלילתו עבה
עליו המוציא ו
או טגנו בשמן
ולבסוף מעין
לר' יוחנן הוי
יחננו. ולזה הס
בעלמא הוי כיו
בחלה ומברכין
יסופו עיסה ש
וטיגנו בשמן כ
דארעא. אבל א
אכל ממנה שיי

וכתב הר"ם
דובא
בורא מיני מו
אע"פ שלא בי
גמור הוא ומנ
ידקות מאד אנ
בורא מיני מו
שממלאין אות
ואם לא קבע

2

רלה

מורשת

סימן מד

משה

מו

בט"ז (י"ב-י"ג), משא"י הברכה הוא כדי להו ברכה בפני"ע, יש ב שמודה על המין המו שהכל על מין זה, חשיב דאין

לסתבאר יתכן לפ שהמברך המאכלים אינו בא ל שטעם חיוב הברכה נקט דאם מברך שהכ שהכל איכא נטילת ר חיוב הברכה הוא כדי

יס

א) בגדר דין ברכה [כנ"ל], ויש להע איסור להנות מהעוה" את האיסור. ב' יסודו נובע כתולדה מהחיוב לברך, ממילא אינו ינ שעליו לברך לפני אנ הדינים, דרבנן חיקנו להנות. [כן דקדוק ד בית המדרש (גלוני סר וע"י עמק ברכה (נכ כב' נפק"מ עיקריו

א' בדין ספק ברכה בדין זה, כנ"ל, וו המחמירים, משום ש מצוה לברך, אלא א לא נאמר כאן הכלל דהוי

וברעת החולקים יו היסוד, וסבו

כלל לאותו מאכל, וכגון שיברך על פרי האדמה ברכת בפה"ע. אך בדברי החתן סופר מפורש בהדיא דאף אם יברך שהכל איכא מעילה.

יש להקשות מהא תנן במתני' דאם אמר שהכל יצא, ומוכח דשרי להמשיך לאכול, וכיצד שייך לומר דהמברך שהכל על מאכל שיש לו ברכה מפורטת עובר על מעילה. וי"ל עפ"ד החתן סופר (סס) שפירש עפ"ד המג"א [ומקורו מהרב מברטנורא (י-י)] שמי שלא למד אינו רשאי לברך שהכל, ואהא קאמר האבודרהם וסיעתו שאם בידך שהכל לפני שלמד איכא מעילה, ולא קשיא מהא דתנן דאם אמר שהכל יצא, דהתם איירי באדם שלמד הלי ברכות ונשאר מסופק.

וכן שמעתי בשם הגר"מ פיינשטיין זצ"ל [בקובץ עם התורה חוברת ב שנת תשל"ו] שכתב שהמברך שהכל על מין שיש לו ברכה בפני"ע יש בוה "קצת ענין של מעילה", ולפ"ו כתב [כלי אולין] שיש מעלה להפסיק אכילתו ולשנות מקומו, כדי שיוכל לברך את הברכה הראויה. וע"י אגור"מ (ח"ד מו-א) שכתב כן לגבי הפוסט מאכל ע"י ברכת מזונות. ולפ"ד י"ל שענין זה נכלל בדברי האבודרהם וסיעתו דאף היכא שלמד ונשאר מסופק איכא קצת מעילה, ואין בכח ענין זה לאסור עליו את המאכל, אלא רק לגרום שיפסיק אכילתו ולשנות מקומו.

עלה בירינו שהראשונים נחלקו האם איכא דין מעילה באדם שמברך ברכת שהכל על מין שיש לו ברכה בפני"ע. וצ"ב במאי פליגי.

ביאור המלוגתא בדין מעילה בשהכל א) ויתכן לתלות פלוגתא זו בנידון מהו טעם ברכת הנהנין [הובא בסי' הקודם], לשיטת הריטב"א שטעם חיוב ברכת הנהנין הוא כדי ליטול רשות מהבורא לאכול את פירותיו, סגי בברכת שהכל כדי להפקיע את ענין המעילה, משום שגם בברכת שהכל איכא נטילת רשות מהבורא, [ומה שצריך לכתחילה לברך ברכה מיוחדת על כל מין היינו משום שישנו גם ענין של הודאה על כל מין ומין, כדנתבאר בסי' פא-ב. וכ"כ בסי' אשר לשלמה (מועד סי' ט), וכ"מ קצת

שכדיעבד יצא. וכ"מ בסי' השולחן (ס"ג פטירה ט"ג) שכתב "וכל הנהנה מן העוה"ו בלא ברכה מעל וכו' לפיכך חייב כל אדם לברך על כל מין ומין ברכה הדומה לו" וכו'. משמע דהטעם שחייב אדם לברך על כל מין ברכה הראויה לו הוא משום שהנהנה בלא ברכה מעל. ונמצא מבואר דאף אם מברך ברכה שאינה מיוחדת לאותו מין איכא מעילה.

וע"י רא"ש (סי' ג) שכתב שברכת עלי הצלף היא בפה"א ולא שהכל, משום דאסור ליהנות מעוה"ו בלא ברכה. ותמה המעניי יו"ט (לוח ה) "דכי נמי נהנין מהן מאי הוה דאסור ליהנות בעוה"ו בלא ברכה הא לא אמרן שלא יברך עליהם כלל אלא שמברך שהכל והרי אינו בלא ברכה". ולמתבאר בדברי הראשונים דברכת שהכל על פרי שברכתו בפה"א לא מפקיעה לגמרי מדין מעילה ניהא קצת. [ואכתי צ"ע דאם ברכת עלי הצלף היתה שהכל כדן מעשר אזי גם לא היה דין מעילה. וי"ל]. וכ"כ בסי' פתח הדבר (פי' נב) בשם הרא"ש [הובא בסי' פתחי הלכה (עמ' נט)] שהמברך שהכל על מאכל שיש לו ברכה אחרת איכא מעילה. והעיר הפתחי הלכה שלא מצא דין זה ברא"ש. ואפשר שמקורו מהרא"ש הנ"ל.

וב"כ האוצר חיים [באספת זקנים] דהא דקתני תקנתא דילך אצל חכם הכא טפי מבשאר דיני התורה, משום דהכא היה אפשר לומר שיברך שהכל על הכל, קמ"ל וכדי שלא יבא לידו מעילה ילך ללמוד אצל חכם, "דבעינן שיברך על כל דבר

דוקא מעין ברכתו". וכ"פ בשו"ת חתן סופר (סי' קט) דהא דתני תקנתא דילך לחכם, הכונה בזה לומר דכל זמן שלא למד אינו יכול לברך שהכל, כדכתב המג"א (סי' טז), ואם בירך איכא מעילה, [ואהא קאמר דאיכא מעילה ולי"ק דאיכא גזילה].

ולכן תני דילך לחכם, ולאחד שלמד אם נשאר מסופק מהני לברך שהכל. [וכ"מ ברבוי הח"א (מט-ס) והחידוש שהתחדש בתקנתא הוא דלא סגי בברכת שהכל. ובעצם קושיתו מה התחדש הכא טפי משאר דיני דבעי ללכת לחכם ע"י במרומי אשדח]. מבואר דאם אינו מברך על דבר את ברכתו הראויה אכתי איכא לאיסור מעילה.

שמעתי לדחוק דכוונתם לומר דאם לא ילך לחכם יטעה ויברך ברכה שאינה ראויה

ניסן

סימן ה

שלמי

כד

סימן ח

בגדר ברכת שהכל

ובענין תרי דינים בברכת הנהנין

העיקר [לר"ך לגרך על הטפל ברכת שהכל, ובציאור הלכה שם ציאר הטעם, דמאחר שהוא טפל לדבר אחר ואין עיקר ההנאה מאותו דבר כדי שיצרך עליו כצרכו הראויה לו, אלא שצריך לגרך שלא יסנה מן העולם בלא ברכה, וכשצריך עליו שהכל הרי צריך עכ"ד. ומצואר דכדי שלא יסנה מעוה"ז בלא ברכה מצד שהכל, ומ"מ את דינא דברכה שתקנו חז"ל לגרך על כל מין ומין ברכה המצוררת לו יפטור על ידי העיקר.

ובן נראה להוכיח מהא דאיתא בגמ' לקמן ל"ה ע"ב דהשוחה שמתן בלא חניגרון אינו מצד כיון לחזקי מזיק ליה. ושיטת רש"י והריטב"א דאינו מצד כלל. אמנם הרמב"ם בפ"ח ה"ב כתב דאינו מצד צפיה"ע אצל מצד שהכל. וציארו האחרונים דכיון דמ"מ נהנה בעי לגרך. והיינו דאף דאין לגרך ברכת הפירות על דבר שמזיק, מ"מ כיון דאסור להנות מעוה"ז בלא ברכה צריך לגרך ברכת שהכל. (וע"ע לקמן סימן י"ד מה שציארו בדעת הרמב"ם).

ובזה נראה לבאר דהנה קיי"ל דאורי ברכתו במ"מ ודוחן ברכתו בפס"א, ונחלקו הראשונים מהו אורי ומכו דוחן. וכתב המג"א סי' ר"ח סק"ט דדעת הב"ח והש"ס דאורי שלנו כיון שהוא ספק אם הוא אורי או דוחן, מספק יצרך שהכל.

ובעין זה הביא צביה"ל סי' ר"ח סעיף ז' ד"ה עד שנתמעך דנאורי שלם שלא נתמעך כלל נחלקו הראשונים אם ברכתו במ"מ או בפס"א, ולכן מספק יש שכתבו שיצרך בפס"א ויש שכתבו שיצרך שהכל.

ולבאורה ל"ע אמאי יצרך שהכל, הא אם יצרך בפס"א ממנ"פ ילא צדיעבד כמו שכתב הט"ז בסימן ר"ח סק"ת. וגם יש לך שזו עיקר ברכתו. וכן אם יצרך במ"מ ממנ"פ ילא צדיעבד כמו

א
דף ל"ה ע"א. ת"ר אסור לו לאדם שיהנה מן העוה"ז בלא ברכה, וכל הנהגה מן העוה"ז בלא ברכה מעל, מאי תקנתיה ילך אצל חכם כו', אלא אמר רבא ילך אצל חכם מעיקרא וילמדנו ברכות כדי שלא יבא לידי מעילה. וכתבו בחידושי הריטב"א ות"ר"י דהוא הדין שאפילו לא ידע אלא ברכת שהכל ילא צה ידי מעילה, דתקן על כולם שאמר שהכל ילא, אלא דלכתחילה צריך ללמוד כל הברכות כדי שיצרך ברכה הראויה לכל דבר ודבר. עכ"ל.

ובביאור הדבר נראה, דהך דינא דאם צריך על כולם שהכל ילא אינו רק דין דצדיעבד כיון דהוי ברכה כללית פוטר צה כל הדברים, וכמו דאם צריך על פרי העץ צורה פרי האדמה ילא צדיעבד, אלא דברכה שהכל היא ברכה שנאה להפקיע מידי מעילה והוי ברכה כללית שפוטרת ומפקעת מדין מעילה, ואע"ג דעדיין לא קיים מלות ברכה שתיקנו חכמים, מ"מ כל שיצרך ברכת שהכל והפקיע הדין מעילה, שוב אינו יכול לגרך הברכה הראויה לאותו הדבר, כיון שכבר אין איסור מעילה על הך דבר מאכל, וחז"ל תקנו חיוב ברכה רק כשיש גם דין איסור מעילה. וכו' שכתבו הריטב"א ות"ר"י דאפילו לא ידע אלא ברכת שהכל נפטר וילא צה ידי מעילה, אלא דלכתחילה צריך ללמוד הלכות ברכות כדי לגרך ברכה הראויה. [וקצ"ע דבלשון הגמ' משמע דהא דבעי לילך לחכם ללמוד הלכות ברכות הוא כדי שלא יעבור על איסור מעילה, ולכאורה צב"ל איסור מעילה סגי שיצרך ברכת שהכל, וי"ל].

ונראה להביא ראיה דברכה שהכל היא ברכה שנאה להפקיע את האיסור מעילה, דהנה קימ"ל צפי' רי"ב סוף פ"א דנאוכל עיקר וטפלה מצד על ה"ה עיקר ופוטרת את הטפלה, ומ"מ אם אוכל הטפלה קודם העיקר [דנמלא דאוכל הטפלה קודם שמגרך על

הרב מיכאל רוזנצווייג

בענין ברכת שהכל

א.

הגמרא בברכות (לה: — לט.) קובעת שאכילת שיעור כזית מהוה תנאי קדום לאמירת ברכה: „א"ל ר' ירמיה לר' זירא, ר' יוחנן היכי מברך על זית מליח, כיון דשקילא לגרעיניה, בצד ליה שיעורא. א"ל מי סברת כזית גדול בעינן, כזית בינוני בעינן, והוא דאיתי לקמיה דר' יוחנן זית גדול הוה, דאע"ג דשקליה לגרעיניתיה, פש ליה שיעורא." מלשון הגמרא עצמה קשה לדעת אם מדובר בברכה ראשונה או אחרונה. אך רוב רובם של הראשונים כמעט בפה אחד הסבירו שהסוגיא מתיחסת דוק לברכה אחרונה, ושההלכה היא שברכה ראשונה אינה טעונה שיעור. הר"ף, למשל, כתב: „שמעינן מינה, דכל היכא דאיכא כזית בעי ברכה תחילה וסוף, אבל היכא דליכא כזית, תחילה בעי ברכה, שאסור לאדם ליהנות מן העולם הזה כלום בלא ברכה, ולבסוף לא בעי ברכה".

אולם ר' יונה בפירושו לסוגיא זו מביע שיטה נוגדת. לדעתו, הסוגיא מתיחסת אף לברכה ראשונה. הוא מסביר את הגמרא ככה: „ובפחות מכזית לא היה לו לברך אלא לפניו שהכל כדי שלא יהנה מן העולם הזה בלא ברכה. אבל לבסוף לא היה לו לברך". יוצא לדעתו דכל שאוכל דבר מה פחות משיעור כזית אינו מברך הברכה הראויה והרגילה — כגון בורא פרי העץ לזית מליח — אלא מברך ברכת שהכל. לכאורה שיטה זו טעונה הסבר. אם ברכה ראשונה צריכה שיעור כזית, אז למה נברך ברכת שהכל בפחות מכזית. ואם אין צורך לשיעור, למה לא נברך הברכה הראויה למאכל זה? במלים אחרות, למה לפי ר' יונה יש סטטוס מיוחד דוקא לברכת שהכל לענין שאלה זו. כדי להבין שיטתו נצטרך לדון ולחקור באופי ברכת שהכל, לבחון מקומה במסגרת ברכות הנהנין, ולקבוע יחסה לשאר ברכות ראשונות.

ב.

אפשר לומר שהשאלה היסודית בנוגע לברכת שהכל ומקומה בההיארארכיה של ברכות הנהנין נובעת כבר מעצם נוסח הברכה — „שהכל נהיה בדברו" מצד אחד. ניתן להציע שפירושו של דבר הוא שברכה זו כוללת הכל — שבעצמותה היא ככל ברכות הנהנין אלא שכמו שברכת בורא פרי האדמה שייכת ליותר מאכלים

מברכת בורא פרי העץ, בר שלה יותר מורחב ומקיף. הנהנין רגילה שמתיחסת לבורא בורא פרי האדמה כהוא כמותי לבד מאידך, ניו ברכה כה רחבה וכה מקיפה אינה מתיחסת באופן משמע מחיר כללי המתמקדת על אפשר להרחיק לכת עוד הנהנין — מכיון שהיא אינה אכילה, אלא מהוה מחיר הנהנין עפ"י דיוק לשון הגמרא (ברכות לה:). לפי המנהנין היא הבחנה עקרונית

נצטרך, איפוא, לדון בו הדינים הקיימים בין ברכת ולהבהיר אם דינים שהם מי — נובעים רק מן העובדא שברכה זו נחשבת לסוג בר

ג.

איחא בברכות (מא:), מין שבעה עדיף ורבנן סבו מברך על זה וחזור ומברך על סדר עדיפות באכילת מאכני בברכות שונות. אולם כל לט. דמשמע להיפך, דהנה כרוב דורמסקין ופרגיות, הפרגיות, לגלג עליו חבירו ו הבה"ג דעמייה סבורים, דא את הברכה המבוררת טפי — מאידך גיסא, המאירי נוקט בכללי: לדעתו, הסוגיות סות

7

מברכת בורא פרי העץ, ברכת שהכל כוללת כל מאכלים, מכיון שהמכנה המשותף שלה יותר מורחב ומקיף מברכות אחרות. לפי הבנה זו, ברכת שהכל הוה ברכת הנהנין רגילה שמתיחסת לכל מאכלים, כמו שברכת העץ מתיחסת לכל פירות, וברכת בורא פרי האדמה מתיחסת לכל ירקות. החילוק בין שהכל ובין ברכות אלו הוא כמותי לבד² מאידך, ניתן לומר שברכה זו אינה ברכה כוללת אלא ברכה כללית. ברכה כה רחבה וכה מקיפה שהיא שייכת לכל מאכל ומאכל בלי הגבלה כל שהיא אינה מתיחסת באופן משמעותי וישיר לשום מאכל. לפי תפיסה זו, ברכת שהכל הוה מתיר כללי המתמקדת על אכילת הגברא בלי להתיחס בכלל להחפצא הנאכלת. אפשר להרחיק לכת עוד יותר ולהציע שברכת שהכל — בניגוד לשאר ברכות הנהנין — מכיון שהיא אינה קשורה לתפצא מסויימת, בכלל אינה ברכה על היתר אכילה, אלא מהוה מתיר להנאת הגברא, שהוא המחייב המינימאלי של ברכות הנהנין עפ"י דיוק לשון הגמרא — „דכל הנהנה מן העוה"ז בלא ברכה הרי זה מעל" (ברכות לה.). לפי המהלך הזה, כמובן, ההבחנה בין ברכת שהכל ושאר ברכות הנהנין היא הבחנה עקרונית ואיכותית ביסודה.

וצטרך, איפוא, לרון בתחומים שונים של ברכת הנהנין ולבחון ולבדוק חילוקי הדינים הקיימים בין ברכת שהכל ושאר ברכות הנהנין לאור חקירה זו במטרה לברר ולהבהיר אם דינים שהם מיוחדים ומוגבלים דוקא לברכה זו — לקולא או לחומרא — נובעים רק מן העובדא שהיא ברכה כוללת יותר מבחינה כמותית, או משקפים שברכה זו נחשבת לסוג ברכה אחר לגמרי.

ג. סדר קדימה בברכות הנהנין

איחא בברכות (כא.). „אמר עולא מחלוקת בברכותיהן שוות, דרבי יהודה סבר מין שבעה עדיף ורבנן סברי מין חביב עדיף, אבל בשאין ברכותיהן שוות, ד"ה מברך על זה ותזור ומברך על זה." מסוגיא זו יוצא, שלמרות העובדה שלפעמים יש סדר עדיפות באכילת מאכלים שונים (חביב, ז' המינים, וכו'), אין סדר קדימה בברכות שונות. אולם, כל הראשונים הקשו על מסקנה זו מהסוגיא בברכות (דף לט.). דמשמע להיפך, „דהנהו תרי תלמידי דהו יתבי קמיה דבר קפרא. הביאו לפניו לטו. דמסמך להיפך, „דהנהו תרי תלמידי דהו יתבי קמיה דבר קפרא. הביאו לפניו כרוב דורמסקין ופרגיות. נתן בר קפרא רשות לאחד מהן לברך. קפץ וברך על הפרגיות. לגלג עליו חבירו וכו'". — והציעו פתרונות שונים לסתירה זו. מצד אחד, הבה"ג העמידה סבורים, דאמנם יש סדר עדיפות בברכות הנהנין, ושצריך להקדים את הברכה המכוררת טפי — בורא פרי העץ קודם לאדמה, ואדמה קודם לשהכל. מאידך גיסא, המאירי נוקט בעמדה שאין סדר עדיפות וקדימה בברכות שונות בכלל. לדעתו, הפעולה כותבת אחת את השנייה, והפסק דין הוא בהסוגיא השנייה

ת מהוה תנאי קדום
י על זית מליח, כיון
ל בעיני, כזית בינוני
רשקליה לגרעיניתיה,
ד בברכה ראשונה או
דו שהסוגיא מתיחסת
שעונה שיעור. הרי"ף,
יכה תחילה וסוף, אבל
ז מן העולם הזה כלום

דעתו, הסוגיא מתיחסת
מכזית לא היה לו לברך
.. אבל לבסוף לא היה לו
כזית אינו מברך הברכה
אלא מברך ברכת שהכל.
שיעור כזית, אז למה נברך
לא נברך הברכה הראויה
מיוחד דוקא לברכה שהכל
:אופי ברכת שהכל, לבחון
:רכות ראשונות.

ל ימקומה בהריארארכיה
שיכל נהוה בדבורי? מצד
ההכל — שבעצמותיה הוא
בו שייכת ליותר מאכלים

6

ה. חיוב ברכה כשיש היסרון במעשה אכילה או חפצא של אוכל

(א) מזיק

איתא בברכות (לה:), גופא א"ר יהודה אמר שמואל, וכן א"ר יצחק א"ר יוחנן, שמן זית מברכין עליו בורא פרי העץ. היכי דמי — אילימא דקא שחי ליה, אזיקי מזיק ליה. דתניא, השותה שמן של תרומה, משלם את הקרן ואינו משלם את החומש... מן הסוגיא משתמע, שאין אכילת מזיק מוגדרת עפ"י דין כחלות שם אכילה, וממילא אינה מחייבת ברכה. וכן הסביר רש"י בפירושו: „ראין זו אכילה שטעונה ברכה, דגבי ברכה ואכלת כתיב“ (רש"י לה: ד"ה אזיקי), והסכימו עמו רוב רובם של הראשונים. אך הרמב"ם מסתייג משיטה זו, וכתב: „אבל אם שחה השמן לברו, או שלא היה חושש בגרונו, מברך עליו שהכל, שהרי לא נהנה בטעם השמן“¹⁵. כמובן, עמדה זו מעוררת כמה בעיות. הגמרא השותה גדר אכילה לענין ברכה עם גדר אכילה לענין תרומות, והרי הרמב"ם פוסק (בפ"י מהלי תרומות הי"א) דאוכל שמן של תרומה פטור מחומש, ובכל אופן פסק שחייבים לברך על שמן שהכל¹⁶. נצטרך גם לעמוד על אופי פשרה זו — שאכילת מזיק אינה מחייבת הברכה הראויה — דהיינו ברכת בורא פרי העץ לשמן, אך שפיר טעונה ברכת שהכל. אבל לאור מה שהצענו לעיל, ניתן להבין שיטה מזוהר זו. לפי הרמב"ם, אולי חיוב חומש באכילת חפצא תרומה שייך דוקא כשהמעשה מוגדר באופן פורמאלי כ„אכילת תרומה“. כשהגדרה הפורמלית של מעשה „אכילת תרומה“ לקיחה בגלל שהוא מזיק, הפעולה נחשבת כאכילה סתמית וכללית — בלי קשר לחפצא מסוימת — ואינה יוצרת חיוב חומש. אם כן, ניתן לומר שהגמרא רק דימתה דין תרומה לשאר ברכות הנהנין, שגם הן חלויות בהתיחסות לחפצא מסוימת ומפורטת. אבל לגבי ברכת שהכל, הרי כל אכילה, אף אם היא כללית וסתמית, מחייבת בברכת שהכל, ולענין זה, גם מזיק מוגדר כאכילה, ולשונו של הרמב"ם מאוד מדויק לפי הסבר זה. הוא מדגיש שבמזיק הוא „לא נהנה בטעם השמן“. הרמב"ם התכוון לפרש שמבחינת התיחסותו לשמן זה בתור מאכל מסויים ומיוחד, מעשה אכילה זה הוא לקוי וחסר — וממילא דורש רק ברכת שהכל, שהיא מתיר כללי לאכילת הגברא בלי להתחשב בזהותה של החפצא.

26 אם נרחיק לכת ונאמר שברכת שהכל מיוחדת במינה בזה שהיא מהוה ברכת היתר הנאה, בניגוד לשאר ברכות הנהנין שהן ברכות אכילה, אז שיטת הרמב"ם עזר יותר סביר. נטעון אז, דמזיק גם לפי הרמב"ם מפקיע שם מעשה אכילה. אם כן, יש פטור חומש בתרומה שתלוי בגדר „אכילה“ פורמלית, וגם אין חיוב לברך ברכות הנהנין הרגילין מטעם זה. אך מצד שני, מכיון שהגברא נהנה ברגע שאכל שמן זה, אף אם זה מזיק לו, הרי יש חיוב ברכה בתור היתר הנאה — זה נפטר דוקא ע"י ברכת שהכל שהיא בעצמותה הוה ברכת הנאה.

כתוב בברכות (לה:), „האי ד מ"ט זיעה בעלמא הוא“. נצטרך לקבוע אם החיוב לברך עליו בר דיעות חלוקות בנושא זה כראשו פירות הוא בצורת או בזהות השנ חפצא זו. על פי דין, אין קשר זה כעת. זה כאילו יצירה חדשה — הראבי"ה והמרדכי, מאידך, היחח ונהפכו לסטטוס של משקה, ואין הראויה לברכה¹⁷. לשתי קבוצות פירות אינה מגלה ומשקפת אופי אחרים, שעל סמך שיטתם ניתן ל הוי"ו ממש זיעה בעלמא, ואינם (פ"א הלי טומ"א ה"ד), ובכל זאת מצינו בספר הבתים — דאפילו ח טומאת אוכלין, דורשת ברכת ש מברכות הנהנין האחרות, ושהמחי הגברא, או אפילו היתר הנאת הגג או ניתן להצדיק אף שיטה זו¹⁸.

1

הירושלמי בברכות (פ"ו טוף) ירמיה בעי, הדין דאכל סולת, מה ירמיה סולת מן יומי. המקרה זה בברכה אחרונה. הראשונים הגיעו הסעודה, כדי שברהמ"ז חפסור אות בין ברכה ראשונה ואחרונה¹⁹. אנ דדוקא בעינן אכילה בתוך הסעודה: ראשונה, יברך ברכת שהכל אף ..וטעמא, שאין לו לברך אחריו בו משום שאסור ליהנות מהעוה"ז בלו יצא. הא ודאי אם מסתפק אדם על

9

הש

קריין ביה אחר כך אף מעיל כלום מידו דהיי
 אה חנרו לעשר שנים דפיין דחכות עכיל
 שחטין זיל ונטי דעמי עניין ים ליכט דכו
 שהמליה גירמת טאל ניהו ליחנע כנין לעם
 או הלואת יום טוב אם לא ניהו ליחנע א
 טוב לא קריין ביה לא יום יאמי מחטת. א
 שאיסור יום טוב גירס שביעית חמטת וקר
 שפיר לא יגוס ובי אם יום-אחדון של שני
 בשנת לא השמט אורי שביעית אי אם רח
 חנעל מיצ טאל יוכל להיבני לא חמטת
 אכן סיועלמי ידך לייבנ מלי טאל על ר
 לחנעו חלעשר שנים אכן זה ענמו נדק ל
 עבור שאמר לו לא לחנעך קאי בלא יול
 יחנעני אלא חיירי כגון שגד או נתן מ
 טאל לחנעו ומעתה איסור שבת יום טוב
 יוכל לחנעו ומי לאיסור שבת יום טוב
 שחא ים לרקדק מי סעלוש חטות לחבורו
 בתחלת שביעית שיחזירם לו בשמונית חין שביעית
 דסוף שביעית לא קריין ביה לא יגוס ואלו
 לו שיחזירם לו קדם סוף שביעית אם המו
 על חובות אי על חטות ואין הגוים רואים לה
 שביעית ותעבדים חמטת בידם עד שמונית
 מתקבל נראה דסוף שביעית לא קריין ביה לא יג
 מרס קיימת אלא שיה חייב באונסיה וכן
 חזרי זיל בשם ר"ם זיל והאלפסי חס מ
 חגיג דפלגא חלוס הוא למשא ותתן מתקב ו
 מיתנה שהקין לעולם בחוקה מרס דעסקל
 מיתן מתקבל ואיכא סדדי דבני מטלטלי דכ
 בהוא עיסקא וינהו שקיל לכו מליה בלא שו
 מיתחזי לא קנינה מיתחזי אלא לאוטסקין
 וכיון דמית סדר עיסקא למרס. והואיל ו
 המליה ליגוס אה מתקבל לומר פרעמי ש
 הזמן ואפילו אם הגוים לא יפרעו לך על
 בוס אהה חייב באונסין שהמתקבל יאמר אי
 כלום כל זמן טאל נפטר וכי חסני טאהה ל
 אפרע לך. וכי אם נפקד אחד שמר ספק
 הסודרס ופסע בשמירתו ואפילו אם נאנס
 למייד תחלתו בפשיעה וסופו באונס
 ספקדן עד זמן פלומי ספקדחיו גידך
 לאלתר הא הוא יחזק וכן גם כאלן. וא
 חטות של עיסקא למתקבל קודם מוו
 ובמולאי שביעית חטות חומרים בירו אפילו

תשובות מהר"ח א"ז

אך דן ומיח מין שהגנבי דערוויי דנהגבו ו
 שי דליקטו כשימרה חס אנו כלום כיון טאל פירטי
 ועכשיו. וגם לא דעמי אם ים זמן להמלאתו וכי
 אם מיד לאלתר לא יקיים יפסיד עשרה זקוקים. ובה
 חייב מורי. דע אדמו כי כלל לא אצוה לחנע
 אלא שהיה חס אחר טחנתה לו כתב שייחיו
 כחז ולא אבס כלל להאירו לו ותמתי למס ולא
 אחר לו טעם. ואהה מורי הניב בעיניק עבס ופלוס
 לחזרי ולהחזק ולסיבתו איבני העליב חיים אליעזר
 בן רבוי ונתק נביא.
 לח. על גרעמי ספרות פסק רבני יהודס שירלואין
 שחברין עליהו בורא פרי הטן ויראה
 לי דוקא כשאיכין נסס אכילה אכל אם אכילס לשם
 מיתוק כדרך שאוכלין גרעמי גרעמי. כדי שיבא
 ערב לו לשחית אלקימס לין חכרין עלימס אלא
 סבכל שהרי אפילו פח סחורונל בתבלין הרבס
 ורגילים לאוכלו למיתוק כתב רבוי אבא חזרי זוק"ל
 כשאינו אוכל לשם רענון אלא לשם מיתוק בחסלה
 חנך עלי בורא חמי חטות ולאחריו בורא נפסות
 רבות. ומיח ים נגמס גם בפת כי הלי גינא לא
 יבך בורא חמי חטות אלא סבכל.
 לח. ברה רבוי אבא חזרי זוק"ל מהסיה דחברין
 על כסכר חיל חכאן איי המחבר לחד.
 שיש רבית בשכירות דדוקא חמס דאין שכירות
 משתלמת אלא לבסוף. הא אי משתלמת חכסיו סיי
 אסור כונו בחכר הלכך לבסוף כשהגיע עת חסלותין
 אילו אחר ליה אחזין לך שכירותו עד זמן פלומי עב
 מנה שחזן לי כך וכך הוא אסור עכ"ל ואינו מבין
 חס סוי ליה זקפן עליו במלוס כי ע"כ לא בעיין
 שחוקן מוחס דכא בהקפח חטת חסין בירושלמי
 דאם הקין לו שמים נעשיה כראשונה מלוס ואומר
 כטעם הואיל וראוי ליתן לו חטות ולא נתן נעשיה
 כראשונה מלוס לר יסדה וכוחים פסק רבוי אבא
 חזרי זוק"ל איי ראי ליתן לו וסיה נתן לו אלא
 שהרמיו לו זמן עבור הרבית שנתן לו. ועוד כתב
 רבוי אבא חזרי זיל חיל וכבר סיה חטעה כחבר
 ר אליעזר דטול זיל שסיה הכר לר חקיקס זיל
 בצוברט וכסביע זמן שסיה לו ליתן שכירות שלו
 ולא נתן ועככו הרבס עד אחר הזמן וסיה הרב ר
 אליעזר זיל חנע אורי כמו שסיה יכול להכריח
 במלמס חטות עד אחר הזמן וסיה דן מורי רבוי
 אבי סמרי זיל לחייב את ר חקיקס מהסיה דתן

תרום

האוכל פה של גרים, דבלא די
דכי דלא תימי מי המביא פה
והבעה"ב נזהר ממנו, אבל

הדשן

שחיה, אפילו שהוא עיקר, לפטור ברכת אכילה או
אם האכילה טפילה לשחיה, דהא פריך תלמידי
מא, ב) אי הכי יין נמי נפטר פת ולא מהלקין הו
ואין לומר דודאי אכילה פוטר שחיה, אבל לא שחיה
אכילה, דמאי שנא דנהי נמי דקילל שחיה בכלל אכילה
אלא אכילה בכלל שחיה, כדאיחא פ"ג דשברעות (ב)
ב) מ"מ לעזין נידון דין אין להלק הכי, דהא קמ
דברכת העיקר פוטר ברכת הטפל אפי"פ שאין הברכה
שוות כלל, אפי"פ היינו טעמא דלא חקנו חכמים לפר
על שום אכילה או שחיה אם באין הן לטפילה.

סימן לב

תרומת

ח

גרעיני גודגודניות כדי למתק השחיה, אינו מברך
עליהן כפרהע כמו שמברכין על כל גרעיני פירות
האילן, אלא מברך עליהן שהכל, הואיל והן באין
רק למתק השחיה, עכ"ל. מהכא משמע דבגיד נמי
מברך על המאכל שהכל אפילו אם ברכתו בעצמו
אחר, אבל אינו פטור לגמרי מהמת ברכת השחיה
שהיא עיקר, וצריך לחלק בין ההיא דצנון הית כמו
שחלקתי, אבל אין נראה לחלק, משום דגבי צנון הית
תרווייהו מידי אכילה ניהו, ואחתי ברכת אכילה העיקר
ופוטר ברכת אכילה הטפל, אבל לא אמרינן דתרוי ברכת

שאלה: אבל ענבים חדשים
שהחיינו כשישתה
שנית או לא?

תשובה

יראה דצריך לברך
מהגדולים: שהורה
הבית כבר על הגודגודניות
ומברך זמן על אותו שקורין
וכשי ארצות שקורין הכל קין
קירשין אדומים ולאילו שחור
לברך, דחשביניהו להו לתרי
זמן מצאתי כהודא כהוראה זו
ראייה מפלוגתא דר"א ור"י (תר)
שנזרחה ובתנאים לבנות תרי מי
היה לעזין ברכת זמן גדודגודני
ענבים והיורש דנמי תרי מי
דאולינן בתו שמא, פ" בתרא
אודתא בענבי תרי מיני הם.

סימן לב

הו יתבי, אייתי לקמיהו תמרי ותאיני כו, ומאי קשה
הו ליה, דילמא לא הו בעי למיכל מתאינים, ולכן
בירך אתמרי, י"ל דלבתר דאכל התאינים הקשו לו.
והא דכתב במדרכי פ' אין מעמידין מדברי ראבי"ה,
שאם היה מסיב על שולחן ישראל האוכל פת של גרים
והבעה"ב נזהר מפת של גרים, כיון דמצוה מוטלת עליו
לכבוע יבצע מן היפה, וראיה מן הירושלמי פת נקיה
טמאה ופת קיבר טהורה על איזה מהן שירצה יברך,
וכיון דהותר לבצוע הותר לכל הסעודה הוואת, וזו לדב
הואיל הותר לצרעתו הותר נמי לקררו וכו', ע"כ.
הא קמן אפי"ג דבעה"ב אינו רגיל לאכול מן החביב
ואין בדעתו לאכול הימנו, אפי"ה מצוה להקדימו, ויש
לחלק שפיר דכל ברכת נהנין תליא בחביבות דע
חביבות הנאתו הוא מברך ומשכח"ס, ולכן במילתא
דראבי"ה נהי נמי דבעה"ב נזהר מפת של גרים, אינו
זה כשביל שאינו חביב לו אלא מגיה משום פרישות
ולכן היכא דמצו למצוא עילה שיאכל בהיתו ולא
יצטרך לפרישות כגון הכא שמחבב בו המצות שרי ליה
רבנן, ואחא מייתי ראייה מן הירושלמי דקאמר פת נקיה
טמאה, פת קיבר טהורה על איזה מהן שירצה יברך,
משמע ליה אפילו אי פרוש הוא שלא לאכול חולין
טמאים, אפי"ה יברך על הטמאה אם ירצה, משום חבב
המצות דאכל ממנה"ל. וה"ה לגבי פת של גרים, ולאו
דווקא נקט ראבי"ה אם היה מסיב על השולחן ישראל

שאלה: כעל הבית שאינו נזהר מפת של גרים הביאו
על השולחן פת גרים נקיה ופה כשר שאינה
נקיה, ואין דעתו לאכול כל הסעודה רק פת של גרים,
כי אינו רגיל בפת כשר שאינו נקיה, אבל בני ביתו
אוכלים מפת שאינו נקיה שהוא כשר. כשהוא בא
לכבוע יבצע על הפת נקיה או על הפת כשר, וצריך
להסיר פת הנקיה של גרים כמו שצוה השר מקרצ"י או
לא.

תשובה: יראה אפי"י שנהגו רבותינו כמו שצוה השר
מקרצ"י, מ"מ כה"ג צריך לכבוע על פת נקיה
של גרים, והואיל הווא הברצע ואין דעתו לאכול אלא
מאותו פת, ולא מן הכשרי דהא דאמרינן (ברכות)
מא, א) המוקדם בפסוק קודם, וכן החשוב או החביב
קודם. היכא דרוצה לאכול משניהם, או אזלינן בתר
מוקדם או חביב או חביב, אבל אם אינו רוצה לאכול
אלא מאידך לא מחויב לאכול מן המוקדם או חשוב
או חביב כדי להקדימו אפי"י שהוא לפניו. כך נראה
מתוך הסברה והדעת מברעת ואין נראה דצריך ראייה.
ואפי"ג דבני ביתו רצונם לאכול מפת כשר הווא בוצע
עליהם, מ"מ איהו עיקר, ואולינן בתריה הואיל ופסק
ירושלמי דעל איזה מהן שירצה יברך אפילו היכא דבעי
למיכל מתרווייהו, ואי קשה לן אסברותא דלעיל מהא
דאמרינן פ' כיצד מברכין (שם) רב חסדא ורב המנא

שאלה: ברכת הטוב והמטיב
הואך מנהג הוא

שהאחרון משוכח שבה ניכר מן
הזר, או דילמא לגמרי כראשון.
ממנו.

תשובה: יראה כפלוגתא

- 1. ע"י ל"ג, וכו"פ רדב"ז (ת"א ס"ו ש)
- 2. ע"י ל"ג, וכו"פ רדב"ז (ת"א ס"ו ש)
- 3. ע"י ל"ג, וכו"פ רדב"ז (ת"א ס"ו ש)
- 4. ע"י ל"ג, וכו"פ רדב"ז (ת"א ס"ו ש)
- 5. ע"י ל"ג, וכו"פ רדב"ז (ת"א ס"ו ש)
- 6. ע"י ל"ג, וכו"פ רדב"ז (ת"א ס"ו ש)
- 7. ע"י ל"ג, וכו"פ רדב"ז (ת"א ס"ו ש)
- 8. ע"י ל"ג, וכו"פ רדב"ז (ת"א ס"ו ש)
- 9. ע"י ל"ג, וכו"פ רדב"ז (ת"א ס"ו ש)
- 10. ע"י ל"ג, וכו"פ רדב"ז (ת"א ס"ו ש)

- 1. ע"י כ"י (ס"י ר"ב) שדחה דברי רבינו ממש"כ הטור (ס"י ר"י) בשם הרא"ש, ובד"מ שם (שק"ב) תמה על הב"י דלא דמי כלל, ובסודי הטק שזן
- 2. ע"י כ"י (ס"י ר"ב) שדחה דברי רבינו ממש"כ הטור (ס"י ר"י) בשם הרא"ש, ובד"מ שם (שק"ב) תמה על הב"י דלא דמי כלל, ובסודי הטק שזן
- 3. ע"י כ"י (ס"י ר"ב) שדחה דברי רבינו ממש"כ הטור (ס"י ר"י) בשם הרא"ש, ובד"מ שם (שק"ב) תמה על הב"י דלא דמי כלל, ובסודי הטק שזן
- 4. ע"י כ"י (ס"י ר"ב) שדחה דברי רבינו ממש"כ הטור (ס"י ר"י) בשם הרא"ש, ובד"מ שם (שק"ב) תמה על הב"י דלא דמי כלל, ובסודי הטק שזן
- 5. ע"י כ"י (ס"י ר"ב) שדחה דברי רבינו ממש"כ הטור (ס"י ר"י) בשם הרא"ש, ובד"מ שם (שק"ב) תמה על הב"י דלא דמי כלל, ובסודי הטק שזן
- 6. ע"י כ"י (ס"י ר"ב) שדחה דברי רבינו ממש"כ הטור (ס"י ר"י) בשם הרא"ש, ובד"מ שם (שק"ב) תמה על הב"י דלא דמי כלל, ובסודי הטק שזן
- 7. ע"י כ"י (ס"י ר"ב) שדחה דברי רבינו ממש"כ הטור (ס"י ר"י) בשם הרא"ש, ובד"מ שם (שק"ב) תמה על הב"י דלא דמי כלל, ובסודי הטק שזן
- 8. ע"י כ"י (ס"י ר"ב) שדחה דברי רבינו ממש"כ הטור (ס"י ר"י) בשם הרא"ש, ובד"מ שם (שק"ב) תמה על הב"י דלא דמי כלל, ובסודי הטק שזן
- 9. ע"י כ"י (ס"י ר"ב) שדחה דברי רבינו ממש"כ הטור (ס"י ר"י) בשם הרא"ש, ובד"מ שם (שק"ב) תמה על הב"י דלא דמי כלל, ובסודי הטק שזן
- 10. ע"י כ"י (ס"י ר"ב) שדחה דברי רבינו ממש"כ הטור (ס"י ר"י) בשם הרא"ש, ובד"מ שם (שק"ב) תמה על הב"י דלא דמי כלל, ובסודי הטק שזן

13

ה. אכילת טפל

כתב המהר"ח א"י: על גרעיני הפירות פסק ר' יהודה שירליאון שמברכין עליהם בורא פרי העץ. וגדאה לי דוקא כשאוכלן לשם אכילה אבל אם אוכלן לשם מיתוק... כדי שיהא ערב לו לשנות אחריהם, אין מברכין עליהם אלא שהכלי... במקרה זה הברכה הראויה להעיקר היא ברכת שהכל. וא"כ קשה להעריך פסק זה. הכ"י והמג"א (או"ח ר"ב ס"ק ד'). למשל, סבורים שיסוד הדין הוא שמברכים ברכת העיקר על הטפל אף כשאוכל הטפל תחילה. לפי שיטתו אלו אין הפסק הזה נוגע כלל לדיונינו באופי ברכת שהכל. אבל התרומת הדשן (סימן ל"א) והרמ"א (ר"ב ס"א) תפסו דברי המהר"ח או"ז באופן שונה. כתב הרמ"א: "הא דמברכין על העיקר ופוסק הטפילה היינו שאוכלן ביחד או שאוכל העיקר תחילה. אבל אם אוכל הטפל תחילה כגון שרצה לשנות ורצה לאכול תחילה כדי שלא ישנה אלוהא ויקנא או שאוכל גרעיני גודגניות למתק השחיה, מברך על האוכל תחילה, אע"פ שהוא טפל לשחיה ואינו מברך עליו רק שהכל הואיל והוא טפל לדבר אחר". לדעתם אף אם ברכת העיקר היא ברכת היין, למשל, כל שהוא אוכל הטפל קודם להעיקר יברך עליו ברכת שהכל. הקושי שבעמדה זו מובן מאליו. אם אכילת טפל זקוקה לברכה או נחייב אותו לברך הברכה הראויה למאכל זה: ואם אין טפל מחויב בברכה למה יברך עליו ברכת שהכל.

אך לפי מה שהצענו לעיל, פשרה זו מאוד הגיונית ומקובלת על הדעת. כשאדם אוכל מאכל בתור טפל לעיקר פירושו של דבר הוא שאינו מעונין בחפצא זו בתור עצמה אלא כמה שהיא מאפשרת או מסייעת לאכילת העיקר. א"כ נגיע לדין מסקנה שאותן ברכות הנהנין התלויות והקשורות בחפצא עצמה ובהותה, אין שייכות למאכל טפל. אך ברכת שהכל, לפי ראשונים אלו, מתייחסת לאכילת הגברא בלי להתחשב בהיות החפצא, ואכילת טפל אינה גרועה מכל אכילה אחרת לענין אכילת הגברא, ואם כן חייב הוא לברך עליו ברכת שהכל.

לפי הדיעה שברכת שהכל היא ברכה על הנאה, יש מקום לפרש הגורם של אכילת טפל בדרך אחרת קצת — כעין שהסברנו הגורם של רפואה לשיטה זו. אולי אין החיסרון והלקי של אכילת טפל מצומצם לתחום זהות החפצא. אפשר לומר שדוקא אכילה חשובה מוגדרת כמעשה אכילה לענין חיוב ברכה, ושאכילת טפל נחשבת כאינה חשובה, ואינה מחויבת בברכה. אבל יש סוג חיוב ברכה אחר הנובע מהאיסור ליהנות מן העולם בלא ברכה. אף אם אין באכילת טפל מעשה אכילה חשוב, הרי לכאורה יהיה חיוב בתור הנאה — וזה קובע החיוב לברך ברכת שהכל. אין שיהא, שיטת המהר"ח או"ז לפי הבנת התרומות הדשן והרמ"א מצביעה על האופי המיוחד של ברכת שהכל במסגרת שאר ברכות הנהנין.

לאור כל מה שפיתחנו, ניתן שפ מראש. הרי הקשינו לדעתו למה נחי ראשונה בין ברכת שהכל ושאר ברכ והלכות שלפי הרבה ראשונים קיימו הנהנין וברכת שהכל. אם נקבל יסו לדעתו, יש צורך בשאר ברכות הנה להתייחסות לחפצא עצמה בתור דבר שאין חפצא זו מספיק חשובה לחיי שהכל מתמקדת על אכילת הגברא ל בכלל, אז שפיר נבין שברכת שהכל

אך מדויק לשון ר' יונה משתמע ריש פרק כיצד מברכין, דכל הנהנה ר' יונה להרגיש שהנקודה המאפיינו המחייב של הנאה בניגוד לאכילה, כו פחות מכשיעור כזית כאכילה לקרה ברכה שמבוססת על מחייב של אכילה ממאכל זה אף כשאכל פחות מכזית. של הנאה, א"כ הגיע ר' יונה למסקנו מברכה הראויה לאותו מאכל אבל:

י. שישה

הסבר שיטתו של ר' יונה בענין בו על ניסוח בעייתו אחר של ר' יונה

המשנה בברכות מ: מונה חומץ שהכל. כמה ראשונים ציינו שמהסוגי ונגדרת כאכילה לגבי יוה"כ, והתקש המחויבת בברכת הנהנין. הרא"ש ושהסוגיות אינן עוסקות באותו המאנ חיוב אכילה ביוה"כ וגדר אכילה המ צורך לא רק לאכילה אלא לאכילה הנהנין דבעי רק מעשה אכילה פורמי

13

77

1 בורא מיני מזונות. אמר רב חסדא ולא פליגי הא בעבה הא ברכה. עבה לאכילה עבדי לה. רכה לרפואה קא עבדי לה. כמה ראשונים הסבירו שמה שקובע הלכה מיוחדת לשתיית אינו הגורם של רפואה אלא המציאות שמיווג זה הוא רכה, ושהוא בכלל משקה²⁵. לפי שיטתם, כל רפואה שנאכלת בנקל יש באכילתה הנאה דורשת ברכה הראויה לפי סיווגו הרגיל של המאכל אף אם בדרך כלל אין בריאים נוהגים לאכול מיווג כזה. לעומתם, ברא"ה בסוגיא טוען שדוקא הגורם של רפואה מהווה היסוד לדין שתייתא: „פירוש שהיא מיוחדת לרפואה שאין דרך לאכלה כלל אלא לרפואה. וכיון דכן לא שייך בה ברכה דידה דכל לרפואה כלומר מיוחדת לכן לא מברך עליה. נמ"ם שהכל מיהת מברך עליה דהא נהנה”²⁹. גם הרמ"א נוקט בעמדה זו: „וכל מרקחת שאין בריאים רגילין בו אלא לרפואה מברכין עליו שהכל”³⁰. גם בתחום זה, החילוק בין ברכת שהכל ושאר ברכות הנהנין בולט וניכר. ונראה להסביר שיטתם על פי המהלך שפיתחנו לעיל. לפי ברא"ה והרמ"א אין אכילת רפואה מחויבת בשאר ברכות הנהנין מכיון שהגברא אינו מתיחס לחפצא זו כעת בתור מין מאכל מסויים (בהל' ברכות), אלא בתור רפואה. תכליתו ומטרתו הרפואית המובהקת בנוסף לזה שאין דרך בריאים לאכול מיווג כזה, קובע שאין חייב פורמלי לברך על החפצא בתור עצמה. ממילא נשלל חיוב ברכות הנהנין הרגילות שהן חלות על החפצא בתור מאכל מסויים. אבל מבחינה אחרת, הרי הגברא אוכל דבר מה ונהנה ממנו. ואכן אם נקבל את היסוד שברכת שהכל נחשבת לסוג מיוחד של ברכת הנהנין — שהיא ברכה כללית על אכילת הגברא בלי החיחסוח והתענינות לזהותה של החפצא הנאכלת, מסתבר שהגברא יתחייב ברכת שהכל על אכילה זו למרות תכליתה הרפואית.

בדברו, שהרי על עליהם: „בפירות ורי אדמה. ואותו טר לדעת מה היו שזה דין מיוחד ברכה שהיא יותר זב כבדיעבד. לפי ו ירקות, שנחליט קיו מצטט שיטת כתבו: „מיהו אם תחילה שהכל... וכן או פרי אדמה ורי האדמה יוצא. עבד דמי...”²⁶. שידוע שהוא פרי האדמה. ושאינו ו כנראה משתמש ברכת בורא פרי שיטה זו מופלאת רי האדמה על עץ וסקנה שהדין של ז ממלאה מקומה י, כדהסברנו. כל יכח שהכל שהיא הא. הר"ח מודה ו ת ביסודה כל זמן ו האדמה על עץ). ת: שהכל ביסודה ה: יכולה להיגדר רכה כזה. ממילא היא יכולה למלא

יש גם צורה אחרת להסביר שיטות אלו אם נטעון שהמיוחד והמאפיין בברכת שהכל הוא שברכה זו בכלל אינה ברכה על אכילה אלא על הנאה. יש לציין, שלפי החוס' ברכת שהכל שייכת גם בתחום הנאת ריח ואינה מוגבלת כשאר ברכות הנהנין למסגרת אכילה בלבד³¹. לפי המהלך הזה, ההבדל בין ברכת שהכל ושאר ברכות הנהנין הוא עוד יותר בולט ודרמטי ממה שפיתחנו ותיארנו לעיל. על סמך זה, ניתן להסביר שיטת הרא"ה והרמ"א בנקל. פעולת אכילה המחייבת ברכת הנהנין היא מעשה מסויים ומהווה גדר פורמלי עם חוקים מדויקים. אכילה במטרה רפואית כנראה אינה מוגדרת מבחינה פורמלית זו כחלוצת שם אכילה. ממילא היא אינה מחייבת אותן ברכות הנהנין התלויין וכרוכין במחייב של אכילה. אולם הגדרת הנאה שמהווה הבסיס לברכת שהכל אינה נמדדת בקנה מידה פורמלית לחור. ביסודה, יש מקום לומר שהנאה אינה זקוקה למעשה מסויים ואינה אלא תופעה מציאותית. העובדה שתכליתה של אכילה זו אינה אלא לשם רפואה, אינה משנה את המציאות שגברא זה נהנה מאכילת זה אינו נביי השיטה החרגית של הרא"ה והרמ"א שחייב לברך על רפואה דוקא ברכת שהכל.

105

קונטרס עצות לזכות בדין בימים הנוראים

בב

יבא בטענה יכו' כי ישראל הגם שירשיעו ויעברו על חלק ממצוות ה', 'אעפ"כ כל מחסייהם בה', ועליו סובלים גלות ושפלות ונהרגים על קדושת שמו ועומדים ומצפים לצור גואלם, והוא אומר צור חסיו בו', עכ"ל.

זכ"ס מצות הבטחון להגריש הומינר וצ"ל הכיב בשם ספר משפט צדק על תהילים אית ר"ט שכתב וז"ל, עוד היה אומר המהר"ל מפראג מפי זקינו הגאון רבי חיים, שמקובל בידינו מהקדמונים, שאמירת פסוקי בטחון מסוגלים לבטל כל גזירות קשות, והיו אומרים פסוקי בטחון במערכות המלחמה ושמו בטחונם חזק בהקב"ה והיו ניצולים, וכן מסוגל הוא לומר פסוקי בטחון לפני משא ומתן ועסק כל שהוא, עכ"ל, וכן יעוי' בס' אור ישראל מכתב כ"ד שמוכא שם מכתב של רבינו זונדל מסלאנט וצ"ל שכתב לבנו שנשע בשליחות מצוה וז"ל, ותחזור תמיד פסוקי בטחון וישועה, ואז תלך לבטח ותשועת ה' כהרף עין, עכ"ל, ועי' בס' אור יחזקאל אמונה עמ' קכ"ג מה שביאר בזה. [ויבספר עין הדעת טוב למוהר"ח ויטאל ז"ל כתב עה"פ לולי ה' שהיה לנו בקום עלינו אדם וגו', דזהו קאי על הגלות האחרונה, גלות ישמעאל, עי' בעל הטורים סוף פר' חיי שרה, וכתב על זה המהר"ח שם וז"ל, ובגלות ישמעאל אין לנו תקוה אחרת זולתי שנבטח בשמו הגדול יתברך שיושיענו מידם, עכ"ל]. ובאמת הרי נאמר 'מגן הוא לכל החוסים בו' וגו', ובתפילות ר"ה וי"ז נאמר 'לטהר חוסיו בדין', כלומר, דמשום הא גופא שהם חוסים בו יכולין לזכות בדין, וכן בתהילים נ"ז, ב', חנני אלוקים חנני כי בך חסיה נפשי וגו'.

ובביאור הדברים יתכן לומר, דהנה יעוי' כרמב"ן סוף בא שכתב וז"ל, וכוונת כל המצוות שנאמין כאלוקינו ונודה אליו שהוא בראנו, והיא כוונת היצירה, שאין לנו טעם אחר ביצירה הראשונה וכו', ואין לאדם חלק בתורת משה רבינו עד שנאמין בכל דברינו ומקרינו שכולם ניסים אין בהם טבע ומנהגו של עולם בין כרבים בין ביחיד, עכ"ל, וכבר נאמר (תהילים קי"ט) כל מצוותיך אמונה וגו', ולכן ג"כ כתב הרמב"ם בפ"י המשניות סוף ברכות וז"ל, יקר בעיני ללמדו עיקר מעיקרי האמונה יותר מכל אשר אלמדהו, עכ"ל. ועיין רמב"ם פ"א מיסודי התורה ה"א, ועי' רש"י שמות ט"ז, ט"ז, בשם המכילתא, דעל מצות שבת נצטוו ישראל במרה לפני מתן תורה, ועי' בהרד"ק (ישעיה נ"ז, ו') שביאר הטעם בזה וז"ל, כי שמירת שבת יסוד גדול באמונת ה' וכו', ובעבור זה ניתנה להם קודם מתן תורה, כי אחר שהודיעם שהוא אדון ובורא רק אח"כ ראוי לצוותם על תורתו ומצוותיו, עכ"ל. וידוע מה שמוכא בספרי קדמונים ז"ל דברכת 'שהכל נהיה בדברך' ממתיק הדין ומחליש כח השטן, ולכן היו גדולי עולם ז"ל שהקפידו לברך ברכת שהכל לפני שעזבו את העולם הזה רחמ"ל, והביאור כזה הוא. כי ברכת שהכל יש בה ענין מיוחד, שמכיר ומכריז כי כל מה שיש בכריאה הוא מה' יתברך, וכל חיזוק האמונה הוא ניגוד לכח השטן והיצהר, ודו"ק, והנה בגמ' ברכות (ס"ג א' איתא, איזו פרשה קטנה שכתורה שכל גופי תורה תלויין בה בכל דרכיך דעתו וגו', וכן הרי אחז"ל בגמ' מכות כ"ג א' בא חבקוק והעמידן על אחת וצדיק באמונתו

קונט

יחיה וגו', והיינו, דו להרמב"ם וכע"ז בפ עשרת הדברות מתו אלוקיך אינו רק בנו תכלית השלימות, ונ העדה ויעמדו לפני ה' וגו', וצריך לדו זיעמדו לפני ה' וכ לנגדי תמיד וכו', נ לפני מלך המלכים א' ס"א] ואמר להם שתהיו תמיד מערי עכ"ל, ועיין עוד לק

והנה בביאור : הוא כדי שישמו השלם, והוא כלל נ דברים ה', ד', וז"ל מוסר ותגדל נפשך קדושה לרבי חיים עכ"ל], ואכן צריך הוא אמונה, כיון ז הוא כשמאמין לא רבותינו ז"ל על ז שבלב, כי אם אינו ראיתי בס' משנת ובהרגש כי הכל ו הרמב"ן שם שאין אין בהם טבע ומנו וז"ל, לבטוח בה' השלם וכו', כי נ אלוקיך וגו' אינו כולה, עכ"ל, וגם ועיין עוד בספר תורתו מתקיים כי אינו מאמין אמיח

16